

JORGE JO RAL MIST

**VIDA,
CINEMA
I PASSIÓ**

CENTENARI (1920-2020)

VIDA, CINEMA I PASSIÓ

EXPOSICIÓ JORGE MISTRAL
CENTENARI (1920-2020)

ORGANITZACIÓ: Ajuntament d'Aldaia

ALCALDE: Guillermo Luján Valero

COORDINA I PRODUÏX: Servei de Cultura de
l'Ajuntament d'Aldaia. M. Francisca López Sanchis
i Francesc Martínez

COMISSARI I TEXTOS: Alfred Ramos

DOCUMENTALISTA: Juan Manuel Cobo Olivares

DISSENY I MAQUETACIÓ: angelgrafico.com

IMPRESSIÓ: Arts Gràfiques García Besó

UN ACTOR IMPRESCINDIBLE

Tota manifestació artística té molt de somnis i anhels. Potser el cinema siga l'art que millor sàpia reflectir en l'espill de la realitat els nostres somnis i esperances, els sentiments més íntims i fins i tot les quimeres, les pors i els fantasmes més profunds de l'inconscient col·lectiu. El cinema com a somni, com a història dels sentiments.

Jorge Mistral fou un dels actors de l'anomenat "seté art" dotat d'un talent especial capaç d'arrossegar al públic en un remolí de somnis i sentiments trobats. Ho va fer en 81 pel·lícules i diverses telenovelles entre els anys 1944 i 1971. Un actor enlluernador amb una carrera fulgurant que va captivar les generacions dels nostres pares, mares i iaïos a través dels múltiples personatges que va interpretar sota la direcció dels millors directors espanyols i sud-americans de la seua època.

Jorge Mistral és un gran desconegut entre les generacions més joves, tampoc és molt sabut que va nèixer a Aldaia el 24 de novembre de 1920, que va desenvolupar la seua carrera cinematogràfica entre Espanya i Amèrica Llatina amb un notable èxit de taquilla, i que ha estat considerat el primer galant del cinema hispà del seu temps i un actor imprescindible en l'Edat d'Or del Cinema Mexicà durant els anys cinquanta. La passió que va posar davant la càmera i la interpretació versemblant dels seus personatges configuraren la personalitat d'un actor volgut i carismàtic.

Enguany es compleix el centenari del naixement de Jorge Mistral i l'Ajuntament ho celebra amb l'organització d'una exposició commemorativa, l'edició del catàleg que teniu a les mans i la realització d'un cicle de cinema amb la projecció d'algunes de les seues pel·lícules. El projecte compta amb l'estimable col·laboració de l'aldaier Juan Manuel Cobo, cinèfil, col·leccionista i admirador de la figura de l'actor, el qual ha reunit més de 200 peces, documents i objectes originals i inèdits sobre Jorge Mistral, cosa que ha permès la realització d'este projecte cultural. Des d'ací, en nom de tota la corporació municipal, mostrem el nostre agraïment més sincer per la seua generositat.

L'exposició fa un recorregut per la vida i carrera cinematogràfica de l'actor des del seu naixement a Aldaia en 1920 fins a la seua mort a la Ciutat de Mèxic en 1972, fent una mirada completa de la seua extensa filmografia realitzada a Espanya, Mèxic, Itàlia, Argentina, Estats Units, Xile o Cuba. Sense dubte, un dels actors valencians més populars i internacionals del panorama cinematogràfic del seu temps. L'itinerari expositiu recupera la figura de l'actor aldaier per a les generacions presents gràcies al meritori treball del comissari de l'exposició, Alfred Ramos, professor, escriptor i crític de cinema, que ha sabut plasmar amb ull crític la dilatada trajectòria de Mistral.

Així doncs, estigueu atents al toc de la claqueta, als llampecs lluminosos dels focus, al colorit i vistositat dels cartells i fotogrames dels films, a les evocadores imatges de Jorge Mistral... Llum, càmera, acció!

Empar Folgado i Ros
Regidora de Cultura
Guillermo Luján Valero
Alcalde d'Aldaia

SUMARI

7	Jorge Mistral. L'exposició	50	Coproduccions amb d'altres països
12	Cronologia	54	<i>La venganza</i>
14	Infantesa i adolescència	57	La crisi del cinema mexicà
16	Actor de teatre a Barcelona	60	Actor de telenovel·les
19	Primers passos pel cinema i Suevia films	62	Director de cinema
22	El galant de CIFESA	64	La declamació: una veu poderosa i seductora
26	Matrimoni amb Maria Cristina Ruiz Cano	67	El final d'un galant
29	Edat d'Or del cinema mexicà	70	Declaracions de Jorge Mistral
32	Tornada a Espanya	73	Els cartells de les pel·lícules de Mistral
34	<i>Abismos de pasión</i>	79	Filmografia
38	Homenatge popular del poble d'Aldaia	85	Annexos
41	Les produccions argentines	94	Fonts i agraïments
44	Cinema espanyol: bitllet d'anar i tornar		
48	L'actor de més èxit segons la revista <i>Espectáculo</i>		

**JORGE
MISTRAL**

**VIDA,
CINEMA
I PASSIÓ**
L'EXPOSICIÓ

L'exposició fa un recorregut des del seu naixement a Aldaia (l'Horta Sud) el 24 de novembre de 1920, fins a la seua mort a la ciutat de Mèxic el 20 d'abril de 1972, als 51 anys.

VIDA, CINEMA I PASSIÓ

L'Ajuntament d'Aldaia celebra el centenari (1920-2020) de l'actor i director valencià Jorge Mistral (Aldaia, 1920-Ciutat de Mèxic, 1972)

Nascut com a Modesto Llosas Rosell és, sense dubte, un dels actors valencians més populars i internacionals del panorama cinematogràfic entre els anys cinquanta i setanta. Primer "galant", actua formant parella amb famoses estrelles: Sophia Loren, María Félix, Silvia Pinal, Dolores del Río, Anna Karina, Yvonne de Carlo, Libertad Lamarque, Aurora Bautista, Amparo Rivelles, Sara Montiel, Carmen Sevilla...

L'exposició llança una mirada crítica i completa a través d'una llarga i imponent filmografia, realitzada a Espanya, Mèxic, Itàlia, Argentina, Estats Units, Xile i Cuba, formada per més de 81 pel·lícules, a les ordres dels més famosos directors espanyols: Luis Buñuel, Juan Antonio Bardem, José Antonio Nieves Conde, Juan de Orduña, Rafael Gil, Luis Lucia, Francisco Rovira-Beleta... fins a directors internacionals de contrastada professionalitat com ara el nord-americà Jean Negulesco, l'argenti Tulio Demicheli o els mexicans Emilio Fernández i Roberto Gavaldón.

1. Portada de la revista *Triunfo* amb Carmen Sevilla. 1954

2. Portada de la revista *Primer plano*

Cartell La venganza.1957

1920_

Naix a Aldaia (l'Horta Sud), inscrit al registre com a Modesto Llosas Rosell.

1922_

És encomanat a una ama de cria al poble de Montserrat (la Ribera Alta).

1930_

Estudia batxillerat a Los Hermanos de las Escuelas Cristianas de València.

1934_

Es trasllada a viure a Barcelona amb sa mare Dolores Llosas Rosell.

1939_

Comença els estudis de Dret a la Universitat de Barcelona.

1940_

Inicia la seua activitat teatral de la mà de Jaume Borràs i Oriol.

1942_

Treballa amb les companyies teatrals d'Enric Borràs, Josita Hernán i Anita Adamuz.

1944_

Debuta en el cinema amb *La llamada del mar* de José Gaspar.

1946_

Té un paper destacat en *Las aventuras de Shanti Andía* d'Arturo Ruiz-Castillo.

1947_

Rodatge de *Boton de ancla* de Ramón Torrado de la productora Suevia Films.
El 20 de setembre signa un contracte amb la productora valenciana CIFESA.

1948_

Actor destacat, amb enorme èxit, en *Locura de amor* de Juan d'Orduña, amb Aurora Bautista.

1949_

Trenca el contracte amb CIFESA i es trasllada a Mèxic.
Es casa l'11 de desembre a Mèxic amb Maria Cristina Ruiz Cano.

1950_

S'estrena *Pequeñeces* de Juan de Orduña, amb Aurora Bautista i Sara Montiel.

1951_

Actua amb el director mexicà més famós Emilio Fernández en *El mar y tú*.

1952_

Enorme èxit popular de la pel·lícula *La hermana San Sulpicio* de Luis Lucia, amb Carmen Sevilla.
El melodrama *El derecho de nacer*, constitueix un rècord de taquilla, a Mèxic.

1953_

Treballa amb el director Luis Buñuel en *Abismos de pasión*.
Estrella molt popular a Mèxic amb *El conde de Montecristo* de León Klimowsky.
Comparteix cartellera amb l'estrella mexicana María Félix en *Camelia* de Roberto Gavaldón.
El quatre d'agost rep un homenatge popular del poble d'Aldaia.

1954_

S'estrena en octubre *Un caballero andaluz* del director valencià Luis Lucia, amb Carmen Sevilla i Manuel Luna.

1955_

Primer actor amb Silvia Pinal en *Cabo de Hornos* de Tito Davison.

1956_

La revista *Espectáculo* situa a Jorge Mistral com l'actor de més èxit popular en la dècada.
La crítica destaca el seu paper en la políciaca *Expreso de Andalucía* de Francisco Rovira-Beleta.

1957_

Actua amb Sophia Loren i Alan Ladd en *La sirena y el delfín* de Jean Negulesco.

1958_

La venganza de Juan Antonio Bardem, premi de la crítica en el festival de Cannes.

1959_

Actua amb Sara Montiel en *Carmen la de Ronda* de Tulio Demicheli.

1961_

Debuta en el món de les telenovelles amb *La brújula rota*.

1962_

Se'n va a viure a Argentina, on estarà fins 1968.

1964_

Dirigeix i interpreta a Puerto Rico: *La fiebre del deseo* i *La piel desnuda*.

1965_

Grava el disc "Poemas con Jorge Mistral" en la discogràfica mexicana Musart.

1968_

Dirigeix, escriu i interpreta la pel·lícula *Crimen sin olvido*.

1969_

Amb el segell Phillips grava un nou disc de poemes: "Para una mujer".

1970_

Es casa amb Olga Marchetti.
Treballa en el film *La justicia tiene 12 años*, debut com a director de Julián Pastor.

1971_

Roda a Mèxic l'última pel·lícula *Diamantes, oro y amor* de Juan Manuel Torres.

1972_

L'última telenovela en la que treballa és *Hermanos Coraje*.
Mor Modesto Llosas Rosell, conegut com a Jorge Mistral.

1920-1936

INFANTESA I ADOLESCÈNCIA

L'actor Jorge Mistral, de nom Modesto Llosas Rosell, naix el 24 de novembre de 1920 al carrer Major núm. 64 d'Aldaia (l'Horta Sud). Fill natural de Dolores Llosas Rosell i de pare aldaier desconegut. Va ser batejat a l'església de l'Anunciació del seu poble natal. Segons declaracions pròpies (Fotogramas, 247, 21 d'agost de 1953) va ser encomanat a una ama de cria del poble de Montserrat, on va fer els estudis de primària fins els 10 anys. Tingué una infantesa trista marcada per l'absència de la figura paterna.

Els estudis de batxillerat els va fer al col·legi de los "Hermanos de las Escuelas Cristianas" de la ciutat de València, on va formar part del grup teatral que havien muntat diversos alumnes aficionats.

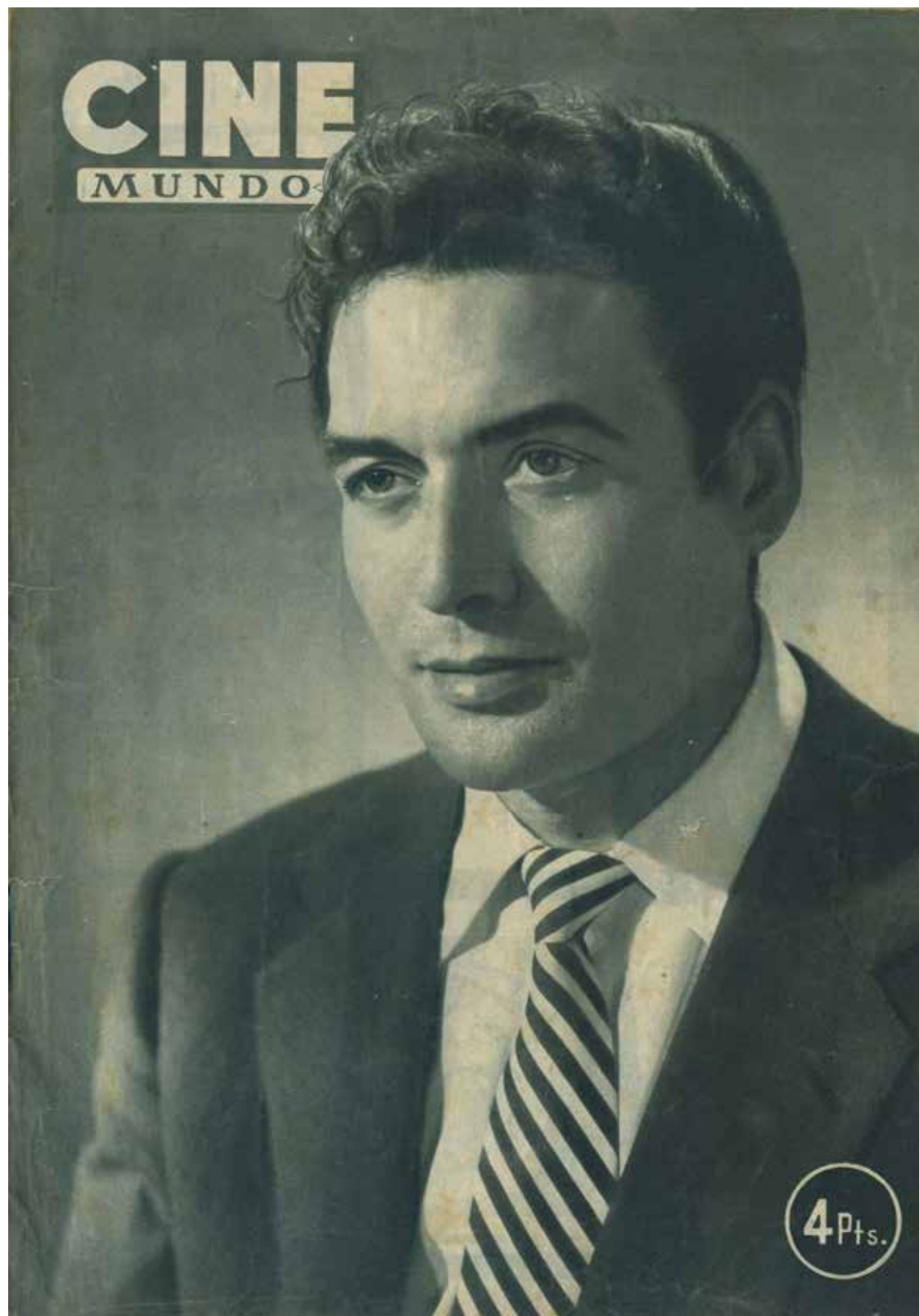
El informado D. Juan Carlos Llosas Rosell
Cura. Pere

CERTIFICO: Que en el Libro de Bautismos, tomo 24, al folio 10, núm. 79, de este Archivo Parroquial se encuentra una partida que dice así:

En la Iglesia Parroquial de la Anunciación
de Aldaia distrito
de Valencia, provincia de Valencia a los veinticuatro días
del mes de noviembre del año mil novecientos veinte
a las veinte horas
se bautizó a un niño
natural de Aldaia hijo de Modesto
y Dolores ambos en Aldaia a los
años 64
y le puso por nombre Modesto
al día veinticuatro de noviembre
del mil novecientos veinte
a las veinte horas en Aldaia
años 64
natural de D. D. Llosas Rosell
de Barcelona
de Barcelona
y feligres de la Parroquia de Aldaia
de Aldaia
Abuelo paterno: D. D.
Abuelo materno: D. D.
Padrinos: D. José María Llosas
D. Antonio Sánchez Talón
De qui, como Cursi Cofrades
no se puede averiguar el "padre, abuelo, etc."
por hijo natural de D. D. Llosas Rosell, de Barcelona
Y para que conste, firmo y sello la presente en Aldaia
a veinticuatro de noviembre de dos mil diecinueve
Declaración auténtica la firma que la notario
Valencia, de de José María Llosas

3. Partida de baptisme. 1920
4. Comunió de Jorge Mistral. 1928
5. En l'escola. 1932

1940-1944

Als 14 anys Jorge Mistral es trasllada a Barcelona, on sa mare treballava de regent en un hotel. Acabat el batxillerat va ingressar en la Universitat per tal de seguir els estudis de Dret. (declaracions: *Fotogramas*, 1.228, 28 d'abril de 1972).

Preocupat Jorge Mistral per la penosa situació econòmica que després de la Guerra Civil patien ell i sa mare, va interrompre els estudis de Dret i va prendre la decisió a l'entrar com actor de teatre a Barcelona. Va representar teatre en castellà i en català, també va fer recitals de poesies (declaracions: *Fotogramas*, 247, 21 d'agost de 1953).

Va començar des de baix, com a meritori en la companyia de Jaume Borràs i Oriol. Aquest personatge del teatre, Jaume Borràs, per aquells anys va ser un dels primers en fer representacions de teatre en català en un teatre públic. Gràcies a la bona planta i excel·lent veu, l'actor aldaier, va veure com li anaven confiant cada vegada papers de més importància en les companyies en què treballava i en les que va tenir com a mestres als grans actors de l'època, com José Rivero, (¿-1949), actor de teatre que treballà amb Margarida Xirgú i també va fer cinema: *Niebla* de Benito Perojo; Enric Borràs, famós actor del teatre català i germà de Jaume; Josita Hernán (1914-1999) directora d'escena i actriu també de cinema, actuà amb Jorge Mistral, en 1946, en *Las inquietudes de Shanti Andia*; i Ana Adamuz (1901-1971), actriu de gran temperament i de veu molt ben timbrada, que destacà en el teatre de Benavente.

En una de les representacions teatrals que va tenir lloc a Barcelona, ciutat en la qual residia, va assistir com a espectador el director de cinema José Gaspar que li va proposar un paper per a la seua primera pel·lícula *La llamada del mar* (1944).

ACTOR DE TEATRE A BARCELONA

6. Jorge Mistral en la portada de la revista *Cine Mundo*

1944-1947

En 1944 debuta en el cinema en la película *La llamada del mar* del director José Gaspar, amb exteriors a la localitat de Cadaqués, produïda per Helios i estrenada el 24 de setembre de 1945. El mateix any de 1944 roda també amb Ramon Quadreny *Ángela es así* de la productora d'Aureliano Campa, amb argument de Carlos Arniches i Joaquín Abati. En ser estrenada aquesta darrera pel·lícula, el 6 de juny de 1945, tres mesos abans que *La llamada del mar*, serà el primer film que done a conèixer als espectadors el nom de Jorge Mistral.

PRIMERS PASSOS PEL CINEMA I LLANÇAMENT EN SUEVIA FILMS

Mar abierto de Ramon Torrado, rodada en 1946, serà la cinquena pel·lícula de Jorge Mistral, ja en un destacat paper al costat de Maruchi Fresno, José María Lado i Fernando Fernández de Córdoba. Aquesta cinta, estrenada el 22 de novembre de 1946 és de la coneguda productora Suevia Films, companyia fundada en 1940 per l'empresari gallec Cesáreo González (1903-1968), que en 1947 constituirà la seua pròpia distribuïdora.

També rodarà en Suevia Films, entre d'altres films, *La dama del armiño* (1947) d'Eusebio Fernández Ardavin amb guió de Rafael Gil i *Botón de ancla* (1948) de Ramón Torrado amb Fernando Fernán-Gómez, Antonio Casal i Isabel de Pomés, que va obtenir el 2n premi del SNE, estrenada en gener de 1948.

7. Jorge Mistral i sa mare
8. *La llamada del mar*-1. 1944
9. *La llamada del mar*-2. 1944

10. Cartell de la pel·lícula *Mar abierto*. 1946
 11. Cartell de la pel·lícula *Sabela de Cambados*. 1948
 12. Cartell de la pel·lícula *La Dama del armiño*. 1947

13. Fotografia realitzada durant el rodatge de la pel·lícula *Botón de ancla*. 1948. Està signada pels seus protagonistes Fernan Gomez, Antonio Casal i Jorge Mistral.
 14. Fotograma de la pel·lícula *La dama del armiño*. 1947

1947-1949

EL GALANT DE CIFESA

L'actor aldaier signa, el 20 de setembre de 1947, un contracte important per interpretar el personatge del Capitán Don Álvaro en *Locura de amor*, per 45.000 pessetes, una xifra molt alta per a l'època, amb CIFESA (Compañía Industrial Film Español SA), la productora valenciana, anomenada popularment com "La antorcha de los éxitos", fundada en març de 1932 per la poderosa família Trenor. L'any següent va passar a mans d'una altra forta família valenciana els Casanova. Aquesta companyia va estar, en la dècada dels anys quaranta, la més important del cinema espanyol, imposant en certa manera l'estar-system americà a les seues produccions, amb grans cotes de popularitat i èxits de taquilla.

En CIFESA Jorge Mistral actuarà en grans superproduccions de tipus historicista, amb una forta càrrega nacional-catòlica, com ara l'esmentada *Locura de amor* (1948) de Juan de Orduña, on fa el paper d'Álvaro de Estúñiga. És ell qui conta la història mitjançant quatre flash-backs al futur Carlos V. El paper principal és per l'actriu Aurora Bautista, aleshores l'actriu més cara del cinema espanyol, ací interpretant a la reina Juana; acompanyada d'una emergent Sara Montiel, fent el paper d'Aldara, una atractiva i temptadora àrab. Fernando Rey, fa d'antipàtic príncep estranger, Felipe "El Hermoso". Una pel·lícula d'èxit enorme que va agradar molt al règim, tot obtenint el premi de millor pel·lícula del Sindicato Nacional del Espectáculo (SNE) i el del Círculo de Escritores Cinematográficos (CEC).

Jorge Mistral va rebre pel paper en aquesta pel·lícula el Premi Triunfo al millor actor, atorgat per la coneguda revista.

Currito de la Cruz (1949) de Luis Lucia, amb Nati Mistral i el torero Pepe Martín Vázquez.

La duquesa de Benamejí (1949) també de Luis Lucia, amb argument dels germans Machado i guió del valencià i futur director de cinema Ricard Blasco. Jorge Mistral és l'actor masculí més destacat, Lorenzo Gallardo, cap d'una partida de bandolers que segresta a la duquesa, paper principal protagonitzat per la coneguda actriu valenciana Amparo Rivelles, que també fa el doble paper de gitana enamorada de Lorenzo Gallardo.

Pequeñeces (1950), altra superproducció de CIFESA que costà, per a l'època, l'elevada xifra de 4 milions de pessetes, per tal d'aprofitar l'èxit de *Locura de amor*, amb el trio Juan de Orduña, Aurora Bautista i Jorge Mistral. Un truculent melodrama, amb argument basat en la novel·la moralista del pare Coloma, que gira al voltant de l'adulteri de la comtessa Curra Albornoz (Aurora Bautista), amb el seu cosí Jacobo Téllez, marquès de Sabadell (Jorge Mistral). Amb un xiquet Carlos Larrañaga, fill en la pel·lícula de Curra, futur actor de comèdies. Un altre èxit popular de CIFESA que aconseguí el tercer premi del SNE.

De l'actor aldaier escriu Félix Fanés en *El cas CIFESA, vint anys de cine espanyol* (1932-1951), sobre aquells anys: "Jorge Mistral, potser el galant més popular que ha donat mai el cinema espanyol".

15. Fotograma de la pel·lícula *Pequeñeces*. 1950

16. Publicitat CIFESA

17. Fotograma de la película *Currito de la Cruz*. 1949
 18. Cartell de la película *La duquesa de Benamejí*. 1949
 19. Cartell de la película *Pequeñeces*. 1950

MATRIMONI AMB MARÍA CRISTINA RUIZ CANO

El mateix any de la seua arribada a Mèxic, 1949, per a actuar en *Pobre corazón*, cinta dirigida per l'espanyol José Díaz Morales (1908-1976), Jorge Mistral es casa amb la mexicana María Cristina Ruiz Cano a qui havia conegut, segons les biografies publicades aleshores, en el Campionat del Món del "Tiro de Pichón" del mateix any que se celebrava en el Campo de la Moraleja de Madrid. Tanmateix la família Llosas Ruiz, manté la història de què es conegueren uns dies abans d'aquest esdeveniment. Tot començà en un sopar entre l'actor Armando Calvo, actor espanyol nascut a Puerto Rico, Jorge Mistral i María Cristina Ruiz, amb un joc de ventalls seductor entre Cristina i Jorge. Retorn a l'origen aldaier de Jorge Mistral i al llenguatge dels ventalls?

L'enllaç va tenir lloc l'11 de desembre de l'any 1949 a la catedral Metropolitana de Ciutat de Mèxic, un enorme temple barroc del segle XVI. D'aquesta unió naixeran els tres únics fills de l'actor: Jorge (1950), Joaquín (1953) i María Cristina (1956).

21. Fills de Jorge Mistral, Jorge i Joaquín
22. Jorge Mistral amb la filla Maria Cristina
23. Tarja de boda de Jorge Mistral i María Cristina Ruiz Cano. 1949

L'EDAT D'OR DEL CINEMA MEXICÀ

1949-1955

En 1949, Jorge Mistral era ja el galant de més fama a Espanya, per tal de tenir-lo en exclusiva, CIFESA, el 18 de maig de 1949, li ofereix un nou contracte amb condicions excepcionals per tres anys i tres pel·lícules cada any, que l'actor aldaier signa. Per cada pel·lícula del primer any havia de cobrar 250.00 pessetes i per les del tercer any la fabulosa xifra per a l'època de 350.000 pessetes (*Primer Plano*, 28 de maig de 1950). Tanmateix, en desembre de 1949, Jorge Mistral trenca el contracte que tenia, abandona CIFESA i se'n va a Mèxic a casar-se.

Mèxic, en aquells anys, era el principal país productor cinematogràfic de Llatinoamèrica, era l'equivalent hispanoamericà de Hollywood, etapa que serà coneguda com l'Època d'Or del cinema mexicà (1936-1959). Hi havien poderoses companyies (Filmex, Clasa, Films Mundiales...) i allà buscaren treball molts directors argentins i espanyols, entre ells Luis Buñuel, el més important director de la història del cinema de l'Estat espanyol.

A Mèxic, Jorge Mistral, intervindrà en vint-i-quatre pel·lícules, fins a 1955, convertint-se en un dels més aclamats galants del cinema mexicà. La majoria de les produccions eren melodrames, un gènere molt demandat entre el públic llatinoamericà. Tindrà com a parelles cinematogràfiques les actrius més icòniques del cinema mexicà com ara Dolores del Río, María Félix, Silvia Pinal, Marga López, Elsa Aguirre o Miroslava Stern.

24. Amb Mario Moreno "Cantinflas"

S'estrenarà en el cinema mexicà amb *Pobre corazón* (1950) de José Díaz Morales, director espanyol que fugí a Mèxic durant la Guerra Civil. Entre les pel·lícules d'aquesta etapa cal subratllar *Deseada i Camelia*, totes dues dirigides per Roberto Gavaldón (1950), un dels directors més importants de la història del cinema mexicà. Altres films foren *Amar fue su pecado* (1951) de Rogelio Hernández i *El mar i tú* (1952) del famós director mexicà Emilio Fernández Romo anomenat popularment "El Indio Fernández".

Les pel·lícules de més èxit popular són *El derecho de nacer* (1952) de Zacarías Gómez Urquijo, i *Orquídeas para mi esposa* de Alfredo B. Crevenna, que tingueren un impactant èxit de taquilla.

La pel·lícula més destacada d'aquest període mexicà és *Abismos de pasión* (1953) de Luis Buñuel.

25. Cartells de les pel·lícules: *La entrega* (1951), *El derecho de nacer* (1952), *Amor en 4 tiempos* (1954), *Para siempre amor mío* (1954), *La mentira* (1952)

26. Rodatge de la pel·lícula *Cabo de Hornos*. 1955

1952-1954

Jorge Mistral torna a Espanya en 1952 per a rodar *La hermana San Sulpicio* del director valencià Luis Lucia, en una producció de Benito Perojo, distribuïda per l'empresa CIFESA. Estrenada el 6 d'octubre era la tercera versió cinematogràfica, aquesta vegada en color, després de les dos rodades per Florián Rey (1927 i 1934), de la coneguda novel·la de l'escriptor i crític literari Armando Palacios Valdés (1853-1938). Té de coprotagonista a una jove i simpàtica Carmen Sevilla en el paper d'una monja. El film tindria un accésit del SNE.

El productor Benito Perojo, en 1954 vist l'enorme èxit de *La hermana San Sulpicio*, junta de nou en la cinta *Un caballero andaluz*, al director Luis Lucia amb la parella protagonista, Jorge Mistral i Carmen Sevilla, aquesta en el paper d'un graciosa gitana cega que trau de la depressió a un ric ramader Jorge Mistral. Estrenada el 8 d'octubre de 1954, amb fotografia de Cecilio Paniagua en Gevacolor, obté el sisé premi del SNE.

27. Cartell de la pel·lícula *La hermana San Sulpicio*. 1952
28. Altre cartell de la pel·lícula *La hermana San Sulpicio*. 1952
29. Portada revista *Radiocinema*. 1954
30. Cartell de la pel·lícula *Un caballero andaluz*. 1954

1953

ABISMOS DE PASIÓN

En 1953, a Mèxic, Jorge Mistral interpreta *Abismos de pasión* de Luis Buñuel una de les pel·lícules més destacades de la seua carrera. Basada en la novel·la *Cims borrascosos* (*Wuthering Heights*), publicada en 1847, obra de la poetessa i novel·lista anglesa Emily Brontë (1818-1848). En *Abismos de pasión* farà el paper d'Alejandro (Heathcliff), l'enamorat apassionat des de jove de Catalina, personatge interpretat per l'actriu brasilera Irasema Dilián.

Luis Buñuel havia arribat a Mèxic en 1946, procedent dels Estats Units. Buñuel filmarà a Mèxic vint pel·lícules sobre un total de trenta-dos de la seua filmografia. En 1950 obté un gran ressò internacional amb *Los olvidados*, en guanyar el premi a la millor direcció i el de la crítica en el festival de Cannes. Tres anys més tard dirigirà *Abismos de pasión*, un melodrama intens que explora les relacions d'un exaltat i tràgic amor fou.

31. Cartell de la pel·lícula *Abismos de pasión*. 1953

32. Altre cartell de la pel·lícula *Abismos de pasión*. 1953

33 i 34. Imatges del director de cinema Luis Buñuel.
35 i 36. Fotogrames de la pel·lícula *Abismos de pasión*. 1953

HOMENATGE PO PULAR DEL POBLE D'ALDAIA

A l'estiu de 1953 Jorge Mistral arribà a Aldaia des de Mèxic per tal de visitar el seu poble natal. Havia estat en els darrers anys diverses vegades a la ciutat de València, però encara no havia passat per Aldaia. Abans de vindre, des de Mèxic, havia escrit a l'alcalde d'Aldaia comunicant-li que volia visitar-lo. Es van concretar les dates i el quatre d'agost arribà a Aldaia essent rebut de forma clamorosa pels seus habitants que li oferiren abundants mostres de simpatia i admiració. Participà -dalt d'una carrossa- en la cercavila popular que recorregué els carrers amb motiu de les Festes Majors del Crist dels Necessitats. A més, es fotografià a la casa natal, al número 64 del carrer Major, aleshores carrer dels Màrtirs.

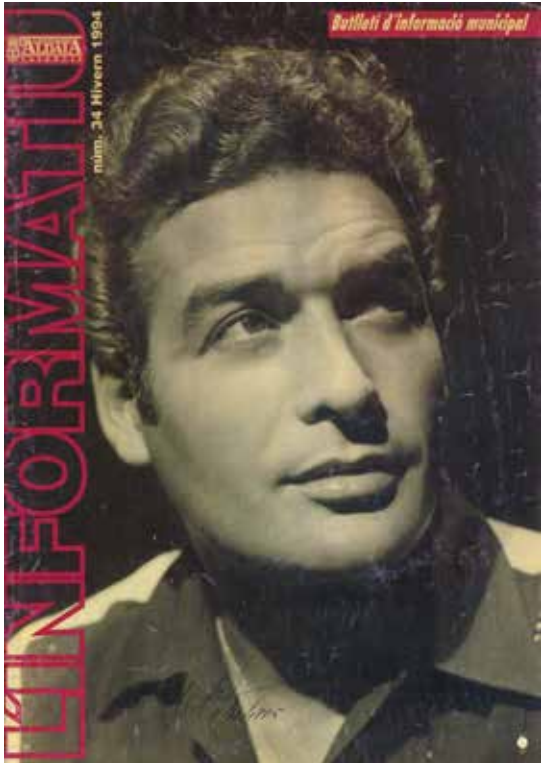
D'Aldaia se'n va anar a Montserrat, l'altre poble on passà una part de la seua infantesa. Després tornà a Madrid, on havia d'actuar en la pel·lícula *Un caballero andaluz* de Luis Lucia, tenint de parella a Carmen Sevilla

37. Homenatge popular del poble d'Aldaia

38. Jorge Mistral a Aldaia en un partit de futbol. 1953

LES PRODUCCIONS ARGENTINES

Argentina és el tercer país després d'Espanya i Mèxic, en produccions de pel·lícules de Jorge Mistral, és també el país on va viure entre 1962 i 1968. Allà mantingué una relació amb l'actriu Gabriela Dufau.

En un total de sis pel·lícules produïdes per Argentina o coproduïdes amb d'altres països, va participar l'actor valencià. La meitat d'elles contractat per la destacada productora Argentina Sono Film.

La primera pel·lícula rodada en Argentina, l'any 1953, va ser *El conde de Montecristo* del director argentí León Klimovsky. Una cinta d'aventures i venjança, de gran èxit de taquilla, basada en el fulletó d'Alejandro Dumas, on Mistral fa el paper d'Edmundo Dantès, comte de Montecristo.

L'any següent participa en un dels episodis de *Tres citas con el destino*, una triple producció d'Espanya, Mèxic i Argentina. Cada país aportà el seu director: l'espanyol Florián Rey, el mexicà Fernando de Fuentes, l'argentí León Klimovsky, per a rodar aquesta pel·lícula de crim i de suspens, amb malefici inclòs.

39. Homenatge popular del poble d'Aldaia
40. Portada de la revista L'Informatiu Aldaia. 1994
41. Reportatge L'Informatiu Aldaia. 1994

42. *El conde de Montecristo*. 1953

Amor prohibido, basada en la coneguda novel·la *Anna Karènia* de Lev Tolstoi, dirigida pel cineasta Luis César Amadori i interpretada en el principal paper femení per la seua esposa Zully Moreno, diva del cinema argentí, va ser la tercera pel·lícula de Mistral a Argentina. Encara que rodada en 1955 hagué d'estrenar-se tres anys més tard, a causa del derrocament de Perón i l'exili posterior d'Amadori i Zully Moreno, tots dos relacionats amb Perón. Els propietaris de la productora Argentina Sono Film van ser arrestats. És, per tant, la darrera pel·lícula argentina d'aquesta famosa parella que s'exilia a Espanya.

Després del govern dictatorial de 1955 el cinema argentí entrà en una greu crisi i molts estudis hagueren de tancar, passant d'una producció de 43 pel·lícules en aquest any a 12 en 1957.

Jorge Mistral torna a treballar en 1959, en una producció argentina en *Esposa o amante* (coneguda també per *Creo en ti*) del director Corona Blake, fent parella amb la famosa actriu i cantant Libertad Lamarque, que havia retornat breument a Argentina per a rodar aquest film que resultà un fracàs comercial.

Les dues últimes pel·lícules a l'Argentina van ser *Bajo un mismo rostro*, de Daniel Tinayre, en 1962, amb la coneguda actriu argentina Mirtha Legrand i, en 1969, *Los debutantes en el amor* de Leo Fleider, amb Enzo Viena i Amalia Bence. Última pel·lícula també de Floren Delbene, antic galant del cinema argentí.

43. Cartell de la pel·lícula *Amor prohibido*. 1955

44. Cartells de les pel·lícules: *Tres citas con el destino* (1954), *Esposa o amante* (1959), *Bajo un mismo rostro* (1962)

1955-1963

CINEMA ESPANYOL: UN BITLLET D'ANAR I TORNAR

Des de Mèxic estant, i fins a 1963, Jorge Mistral, continuarà la relació amb el cinema espanyol. Anar i tornar, creuar l'oceà Atlàntic, entre Mèxic i Espanya, per rodar una nova pel·lícula es convertirà en una cosa quotidiana, un costum prou habitual per a l'actor aldaier. Durant aquests anys el veurem actuar en pel·lícules de temàtiques diferents d'interessants directors espanyols.

En 1955, codirigit per dos destacats directors i un tan injustament oblidats, Juan Antonio Nieves Conde (*Surcos*) i José María Forqué (*Atraco a las tres*), Mistral interpreta en *La legión del silencio* a Jean Balzac, un dissident polític en temps d'un ferotge anti-comunisme, al costat de l'actriu Nani Fernández.

L'any següent roda, amb Aurora Bautista i Pepe Nieto, *La gata* del tàndem Rafael Torrecilla i Margarita Alexandre, una de les directores pioneres del cinema espanyol. *La gata* és la primera pel·lícula rodada en cinemascop amb capital íntegrament espanyol. En 1959, la parella de directors, marxarà a Cuba per a treballar en el revolucionari Instituto Cubano del Arte e Industria Cinematográficos.

El mateix any de 1956 treballa en *Expreso de Andalucía* de Francisco Rovira-Veleta, considerada l'obra mestra d'aquest director i una de les més destacades del gènere negre, basada en un famós cas criminal de 1923. El paper que fa Mistral del personatge de Jorge Andrade, un pelotari retirat que participa en l'atrancament del tren correu, és un dels més notables de la seua carrera d'actor, tot ple de duresa i perdonavides, però a la vegada d'una vida desesperançada.

45. Cartell de la pel·lícula *La gata*. 1956

46. Cartell de la pel·lícula *Carmen la de Ronda*. 1959

47. Cartells de les pel·lícules: *Ventolera* (1961), *El amor de los amores* (1961), *Tres citas con el destino* (1954)

48. *Historia de una noche*. 1961. Amb Adolfo Marsillach

En 1959 treballa, en el paper del guerriller Antonio, amb Sara Montiel, aleshores en el cim de la seua carrera, i amb l'actor francès Maurice Ronet, en la pel·lícula *Carmen la de Ronda*, una nova adaptació de *Carmen* de Prosper Mérimée, dirigida per Tulio Demicheli i produïda per Benito Perojo.

Entre altres pel·lícules d'aquest "anar i tornar" hi trobem *Ventolera* (1961) de Luis Marquina, *El amor de los amores* (1961) de Juan de Orduña, *Historia de una noche* (1961) de Luis Saslavsky, director argentí. I, sobretot, la notable *La venganza* (1957) de Juan Antonio Bardem.

L'ACTOR DE MÉS ÈXIT SEGONS LA REVISTA ESPECTÁCULO

En l'any 1956 la revista *Espectáculo* du a terme una enquesta entre els empresaris més importants d'Espanya per determinar el llistat de pel·lícules de més èxit de la dècada a l'Estat Espanyol, en aquest llistat figuraven títols com *Locura de amor* (1948), *Currito de la Cruz* (1949), *La duquesa de Benamejí* (1949), *Pequeñeces* (1950), *La hermana San Sulpicio* (1952) o *Un caballero andaluz* (1954), pel·lícules totes elles on havia treballat l'actor Jorge Mistral. Però, a més a més, entre les pel·lícules estrangeres més taquilleres es trobava al capdavant *El derecho de nacer* (1952) que havia protagonitzat l'actor aldaier a Mèxic.

El derecho de nacer va ser dirigida per Zacarías Gómez Urquiza, director i guionista mexicà. Jorge Mistral en aquesta ocasió va estar acompanyat per les actrius Gloria Marín i Martha Roth. Està basada en una coneguda radionovel·la cubana de 1948 escrita per Félix B. Caignet. La pel·lícula de 1952, un melodrama desmesurat amb tints d'exaltat fulletó, va ser un dels més clamorosos èxits comercials del cinema mexicà de tots els temps, amb el tema de fons de l'avortament, l'adopció i els fills naturals.

1956-1968

A més d'Espanya, Mèxic i Argentina; l'actor Jorge Mistral va treballar en produccions d'altres països com ara Cuba, Estats Units, Puerto Rico, Bolívia, Itàlia i França, en gèneres ben diferents: l'aventura, la comèdia, el melodrama, el policíac, el peplum i el western.

De totes elles la pel·lícula d'abast més comercial i relacionada amb la indústria de Hollywood, precisament amb una producció de la 20 th. Century Fox, és *La sirena y el delfín* (*Boy on a Dolphin*), dirigida en 1957 per Jean Negulesco, autor de conegudes obres com *Belinda* (Òscar a la millor actriu a Jane Wyman) o *Como casarse con un millonario* (amb les famoses Marilyn Monroe i Lauren Bacall) i també responsable d'algunes joies del cinema negre com *La máscara de Dimitrios* o *El parador del camino*. El film *La sirena y el delfín* va suposar el debut americà de l'emergent estrella Sophia Loren, acompanyada per dos actors afamats del cinema com Alan Ladd i Clifton Webb (el memorable Mr. Belvedere).

Un any abans, en 1956, va rodar a Cuba *Más fuerte que el amor* de Tulio Demicheli, amb dos conegudes actrius Miroslava i Lupe Suárez.

COPRODUCCIONS AMB ALTRES PAÏSOS

51. Cartell de la pel·lícula *La spada e la croce*. 1958

Un aspecte curiós en la filmografia de Jorge Mistral són les seues intervencions en el gènere del peplum, pel·lícules italianes d'ambientació historico-mitològica, rodades entre 1957 i 1961, com *Esclavas de Cartago* (1957) de Guido Brignone; *La spada e la croce* (1958), de Carlo Ludovico Bragaglia, amb les exòtiques Yvonne de Carlo i Rossana Podesta i *Schéhérazade* (1962) de Pierre Gaspar-Huit, en coproducció amb França, on intervé Anna Karina, en aquells anys parella i musa de Godard.

Entre les comèdies, també de produccions italianes, l'actor de l'Horta Sud, intervé en 1958 en *È arrivata la parigina* de Camillo Mastrocinque, amb Magali Noel i Titina de Filippo i *Sirenas en sociedad* (*Racconti d'estate*), de Gianni Franciolini, amb els cèlebres actors Marcello Mastroianni i Alberto Sordi.

52. Cartell de la pel·lícula *Racconti d'estate* (*Sirenas en sociedad*). 1958
 53. Amb Sophia Loren en la pel·lícula *La sirena y el delfin*. 1957
 54. Cartell de la pel·lícula *È arrivata la parigina*. 1958

Insòlita és la immersió de Jorge Mistral en el món del western, en 1964, en la producció nord-americana *Los pistoleros de Casa Grande* de Roy Rowlands, amb els actors Alex Nicol i Dick Bentley.

Subratllar en aquest apartat de coproduccions amb d'altres països les pel·lícules dirigides i interpretades per Jorge Mistral a Puerto Rico, en 1964, amb les dues cintes *La fiebre del deseo* i *La piel desnuda* i, més tard, a Bolívia, en 1968, amb el film *Crimen sin olvido*.

55. Cartell de la pel·lícula *Los pistoleros de Casa Grande*. 1964

1957

LA VENGANZA

En els anys cinquanta i seixanta era prou habitual, entre els crítics i estudiosos, referir-se a Buñuel, Bardem i Berlanga com “Les tres B” del cinema espanyol, per ser en aquelles dècades els tres directors més prestigiosos. Jorge Mistral ja havia treballat en 1953 amb Buñuel, quatre anys més tard, en 1957, ho va fer amb Bardem, sols li va faltar per completar aquesta triada famosa el seu paísà Berlanga, tal vegada la mort sobtada de Mistral ho va impedir. Mai ho sabrem.

En 1957 Juan Antonio Bardem estava en el cim de la seua carrera, havia rodat en els dos anys anteriors *Muerte de un ciclista* (1955) i *Calle Mayor* (1956), que havien suposat dos èxits de públic i crítica nacionals i internacionals. *La venganza*, amb Jorge Mistral, Carmen Sevilla, Raf Vallone i Fernando Rey, amb coproducció italiana, era en aquell moment la més ambiciosa de les seues produccions. Jorge Mistral va fer el paper principal representat per Juan Díaz. La idea era realitzar el projecte de “reconciliació nacional” que havia llançat el Partit Comunista. Però la censura va desvirtuar la cinta. Se li va canviar el títol del guió, *Los segadores*, per coincidir amb *Els segadors*, se li va obligar a situar l'acció en 1931 per a desconnectar-la dels anys cinquanta i, sobretot, se li infringiren nombrosos talls i canvis en el muntatge final.

Malgrat aquestes dificultats *La venganza*, estrenada el 16 de febrer de 1959, va aconseguir el premi de la Crítica en el prestigiós festival de Cannes de 1958, i el de millor pel·lícula espanyola en els Premis Sant Jordi. I, sobretot, ser la primera pel·lícula espanyola en ser nominada a l'Óscar a la Millor pel·lícula de parla no anglesa.

1959-1971

57. Portada revista *Primer Plano*. 1957

58. *La venganza*. 1957

LA CRISI DEL CINEMA MEXICÀ

A finals del anys cinquanta s'extingí l'Època d'Or del cinema mexicà. Tres dels estudis de cinema més importants desaparegueren entre 1957 i 1958: Tepeyac, Clasa Films i Azteca. Entre 1961 i 1964 el cinema mexicà coneixeria el seu punt d'inflexió, la pitjor crisi de la seua història; la producció i la qualitat de les seues pel·lícules minvaren notablement.

A partir de 1955 Jorge Mistral treballa fonamentalment en coproduccions estrangeres a Argentina, Espanya, Itàlia, França o Estats Units. Fins a 1969, el seu retorn definitiu a Mèxic sols roda unes poques pel·lícules de productores mexicanes.

La hermana blanca, un drama sobre una monja (l'actriu Yolanda Valera) que ha de triar entre l'amor humà (Jorge Mistral) o la vida conventual. Cinta situada en el Mèxic del segle XIX, realitzat en 1960 per Tito Davison, un director d'origen xilè, arrelat a Mèxic i autor d'una extensa filmografia formada per més de 100 pel·lícules.

59. Cartell de la pel·lícula *La grande révolte* (Juana Gallo). 1960

60. Cartell de la pel·lícula *La hermana blanca*. 1960

El mateix any Mistral actua en *La chamaca*, on fa del doctor Joaquín Robles que atropella a una rodamón, Soledad, de la qual s'enamorarà posteriorment (Kitty de Hoyos). Soledad viu de replegar almoines en companyia d'altre rodamón, Mofles, interpretat per Adalberto Martínez, conegut també com "Resortes", un popular còmic mexicà. La cinta està realitzada per Miguel Morayta, director espanyol exiliat a Mèxic d'ideologia republicana.

Sense solució de continuïtat, l'actor aldaier, roda la tercera pel·lícula en 1960, *Juana Gallo* de Miguel Zacarías, en el paper del capità Guillermo Velarde. En la cinta cal destacar a Gabriel Figueroa, el més important director de fotografia mexicà de l'Edat d'Or: *Los olvidados*, *Nazarín* i *El ángel exterminador* de Luis Buñuel i *El fugitivo* de John Ford. A més hi trobem, en el paper de la guerrillera de la revolució Juana Gallo, a la diva del cine mexicà María Félix, en una de les seues darreres pel·lícules. L'historiador del cinema mexicà García Riera assenyala: "La filmación se llevaba a cabo fuera de los estudios para lograr una mayor autenticidad.... En la mayoría de los casos no fue tanto el deseo de autenticidad sino el de bajar costos lo que llevo a la filmación de exteriores".

61. *Juana Gallo*. 1960

62. Cartell de la pel·lícula *La chamaca*. 1960

Entre 1961 i 1962 treballa en les dues últimes cintes mexicanes abans de partir a Argentina, on residirà uns quants anys. Són *Pecado* d'Alfonso Corona Blake i *Bajo un mismo rostro* de Daniel Tinayre.

De retorn d'Argentina en l'any 1969, intervindrà en cinc films mexicans, país del qual ja no es mourà fins a la seua mort en 1972. Però ja no és el poderós i rutilant galant d'anys anteriors: la malaltia, els excessos i una vida agitada li han passat una dura factura. El seu darrer testimoni cinematogràfic, rodat en 1971, és *Diamantes, oro y amor* de Juan Manuel Torres. Els crèdits del cartell ja no presenten, com en els passats anys daurats, el seu nom en lletres grans. És tot un símptoma!

A finals dels cinquanta i principi dels seixanta les noves condicions socioeconòmiques transformaren els hàbits i les preferències del públic. La televisió mexicana que començà als anys cinquanta a transmetre els primers programes substituï, a poc a poc, el cinema com a principal entreteniment. Els seixanta eren l'hora de la televisió i del seu producte principal: les telenovel·les. Jorge Mistral s'adaptaria al nou mitjà convertint-se en un actor de TV molt popular. Els melodrames seran de nou el gènere favorit de les productores televisives i Mistral tenia una excel·lent experiència en aquest tipus de temàtiques.

Participà des de 1961 a 1972 en aquestes telenovel·les:

- 1961, *La brújula rota*, minisèrie de tres episodis.
- 1965, *El precio del orgullo*, primera telenovel·la estel·lar de la televisió peruana, amb Vlado Radovich.
- 1966, *La red*, telenovel·la peruana, amb l'actriu Ofelia Lazo.
- 1967, *Mujeres en presidio*, on va fer el paper de Dr. Ghünter.
- 1967, *Locura de amor*, telenovel·la peruana de Manuel Calvo (germà d'Armando Calvo).
- 1971, *Historia de un amor*, telenovel·la mexicana, de 30 episodis amb Maria Elena Marqués i Fernando Mendoza
- 1972, *Hermanos Coraje*, és la darrera telenovel·la que interpretà, un melodrama basat en una història de l'escriptora brasilera Janete Clair, en la que participà Jorge Mistral (en el paper de Pedro Barros, un cacic corrupte). Va morir mentre gravava la sèrie, essent substituït pel també actor espanyol Armando Calvo. Era una producció peruana-mexicana dirigida per Enrique Segoviano i Martín Clutet per a la Televisión Independiente de México i Panamericana Television de Perú.

63. *El ardiente deseo*. 1971

64. Telenovel·la *Hermanos Coraje*

65. Cartell de la telenovel·la *Hermanos Coraje*

1964-1966

DIRECTOR DE CINEMA

En 1964 inicia l'ofici de director de cinema amb dos pel·lícules rodades a Puerto Rico i coproduïdes amb Mèxic: *La fiebre del deseo* i *La piel desnuda*. Quatre anys, més tard, en 1968, roda i interpreta una tercera pel·lícula *Crimen sin olvido*, coproduïda amb Bolívia i Argentina. Exhibida a Bolívia, tanmateix mai va ser estrenada a Argentina.

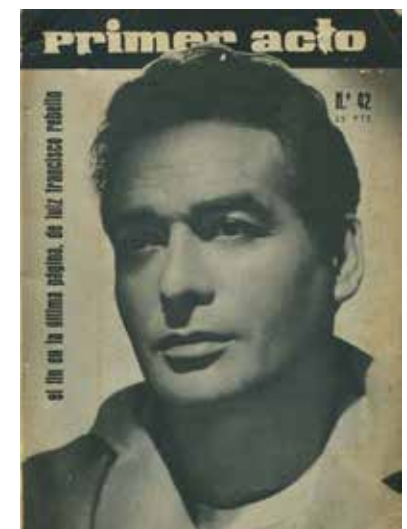
Llevat de *La piel desnuda*, que estigué set setmanes en la sala d'estrena a Mèxic, per l'aparició de Libertad Leblanc, actriu tremendament popular i símbol sexual aleshores, no va tindre Jorge Mistral massa sort en la direcció. Avui, les tres pel·lícules, malauradament, resten un tant oblidades.

La fiebre del deseo, estrenada el 12 de maig de 1966 a Mèxic, dos anys després del seu rodatge, és un drama centrat en els embolics amorosos d'un home que ho dóna tot (Jorge Mistral) i la filla d'un dels seus afavorits (Kitty de Hoyos). També intervé, per rodar-se a Puerto Rico, Marta Romero, actriu i cantant porto-riquenya, contrafigura femenina en alguna pel·lícula de Mario Moreno "Cantinflas".

La piel desnuda, estrenada el 30 de juliol de 1966, és un altre drama de 100 minuts, també escrit i interpretat per Jorge Mistral. El paper principal el va protagonitzar la coneguda actriu argentina Libertad Leblanc. De nou intervé Marta Romero, en un paper secundari. Els altres actors són Mona Martí i Miguel Ángel Álvarez.

Crimen sin olvido, escrita i també interpretada per Jorge Mistral, és un drama amb tints polítics basada en el criminal de guerra nazi Adolf Eichmann, encarregat de la logística cap als camps d'extermini, atrapat a Argentina i jutjat i condemnat a mort a Israel. Els altres protagonistes de la cinta van ser els actors i actrius argentins Graciela Dufau i Héctor Méndez i l'actriu italiana, però nacionalitzada mexicana Rosángela Balbo.

66. Jorge Mistral en ple rodatge.

67. *Crimen sin olvido*. 1968

68. Portada de la revista *Primer Acto*.

1965-1969

LA DECLAMACIÓ: UNA VEU PODEROSA I SEDUCTORA

Altra de les activitats que va realitzar Jorge Mistral, en els darrers anys, paral·lela a la d'actor, va ser la declamació de poemes, realitzant reeixides presentacions personals. Ben acceptada pel públic pel ritme, la dicció, els sentiments i l'alegria que posava en la declamació.

Amb Discos Musart, companyia discogràfica mexicana, gravaria en 1965 el disc (reeditat amb Zafiro, en 1973), "Poemas con Jorge Mistral", en el que va declamar poesies d'Amado Nervo (El día que me quieras), Rafael de León (Lluvia, Penas y alegrías del amor), Pablo Neruda (Puedo escribir los versos más tristes esta noche), Paul Gáraldy (Despedida) i Federico García Lorca (Verde que te quiero verde, Romance de luna, luna). Els fons musicals són temes del compositor Héctor González de la Barrera, que acompanya la declamació al piano; amb Jorge de Madrid a la guitarra.

Amb el segell Phillips va gravar, "Para una mujer", en 1969, amb poemes de Pablo Neruda (Farewell), Gabriela Mistral (El ruego), Manuel de Góngora (Tu mata de pelo), Federico García Lorca (La casada infiel), Gustavo Adolfo Bécquer (Cartas a una mujer), Rafael de León (Hora) i el poema "No me digas adiós", escrit per ell.

EL FINAL D'UN GALANT

“El tiempo es el peor enemigo, porque no perdona”.

L'actor més popular del cinema espanyol dels anys cinquanta, Jorge Mistral, es va suïcidar, el 20 d'abril de 1972, en la seua residència de Tiépolo 20, en la Colònia Nápoles, de la ciutat de Mèxic, disparant-se un tret en el cor. Malgrat ser conduït, tot seguit, a un hospital va morir en l'ambulància. Va deixar escrites tres cartes dirigides a la seua esposa Olga Marchetti, a un amic i al jutge. L'actor patia càncer i no va voler dir res a la família per a no inquietar-los, malgrat produir-li terribles dolors. Va ser soterrat en el cementeri “Panteón Jardín” de la Ciutat de Mèxic.

En aquells dies participava en l'obra teatral *Los enemigos no mandan flores* de Pedro Bloch i protagonitzava un serial, *Hermanos Coraje*. Tenia cinquanta-un anys. Amb ell moria el galant més emblemàtic del cinema espanyol dels quaranta i cinquanta, una part de la història del cinema espanyol, a més de cloure, amb la seua desaparició, l'Època d'Or del cinema mexicà.

Uns mesos abans d'acabar amb la seua vida va dir un tant desencantat:

“El tiempo es el peor enemigo, porque no perdona”.

DECLARACIONES DE JORGE MISTRAL

“Esto es una emoción tan sencilla y tan pura que no puede cansar...”.

Aldaia, de visita al poble natal (1953)

“El pueblo es magnífico y mis paisanos maravillosos. Alegres ellos y ellas verdaderamente bonitas. Esto es una emoción tan sencilla y tan pura que no puede cansar, y que al mismo tiempo no envanece, porque entra en un capítulo diferente de la vida acostumbrada. Estoy aturdido, eso sí, por tantos agasajos como mis paisanos me dispensan, pero si ellos no se cansan, no he de rendirme yo. De aquí marcharé a Montserrat, en donde estaré un par de días y luego iré a Madrid”. (Fotogramas, 1953)

El paper de Galant

“En la rueda de la vida cinematográfica me tocó el papel de galán amoroso... Tiene sus muchas compensaciones. A lo mejor, los hombres te toman manía porque siempre te llevas a la protagonista; las mujeres te toman simpatía porque siempre te casas con la chica... Y yo me siento feliz. ¿O es que no te gustaría tener romance con Carmen Sevilla?”. (Fotogramas, 1953)

Els ingressos de l'actor

“Creo que cobro en relación directa con la taquilla que tengo. Mira, hablemos claro: el actor se cotiza por su valor ante la taquilla. Mucho de eso: mucho dinero de sueldo; nada de eso... lo mejor es retirarse y hacer otra cosa más productiva. Yo creo que con *Locura de amor* funcionó la taquilla de los cuatro: de Aurora, de Sara Montiel, de Fernando Rey y de mí mismo. Luego, llegó *Currito de la Cruz* — que ya sabrás que ha batido cada record por América que quita el sentido y a mí me situó”. (Fotogramas, 1953)

La mort

“Lo que no me gustaría es que comentaran: Era un buen chico”. (Fotogramas, 1958)

Les pel·lícules

El derecho de nacer (1952)

“Hacerla no es ningún pecado. El pecado lo cometen los que creen que la película es un pecado”. (Fotogramas, 1958)

El conde de Montecristo (1953)

“Vengo contratado especialmente para animar el personaje principal de *El conde de Montecristo* nueva versión castellana de la novela homónima de Alejandro Dumas. Guardo un compromiso verbal con Hugo del Carril, gran director y amigo mío”.

La venganza (1957)

“Trabajé tanto en esta película, puse en ella tanto de mí, que era mi mejor esperanza. Sin embargo, cuando la vi en Cannes me dejó un poco frío. De mi trabajo, sin embargo, estoy satisfecho”. (Fotogramas, 1958)

ELS CARTELLS DE LES PEL·LÍCULES DE MISTRAL

JOSEP RENAU,
J.PERIS ARAGÓ,
RAFAEL RAGA, MAC...

En els cartells que anunciaven les pel·lícules on va actuar l'actor valencià podem trobar alguns dels noms més interessants i creatius dels cartellistes de cinema de l'Estat Espanyol, autors que ajudaren a renovar en profunditat aquest gènere artístic durant aquells anys, com ara Josep Renau, José Peris Aragó, Rafael Raga, Mac, Soligó i Jano.

Josep Renau i Berenguer (València, 1907-Berlin, 1982). És, sense dubte, el referent excepcional del cartellisme valencià i de la història cultural del nostre país. En l'època de la República va ser un dels grans innovadors del cartellisme. Ocupà en els difícils anys de la guerra civil el càrrec del Director General de Belles Arts. Durant l'exili mexicà Renau va il·lustrar el cartells de *Locura de amor*, *Currito de la Cruz*, *Camèlia*, *Amor en cuatro tiempos*, *El tren expreso*.

José Peris Aragó (Alboraia, 1907-2003). Pintor, dibuixant i cartellista, es va formar en l'Escola de Belles Arts de Sant Carles. Està enquadrat en la renovació artística valenciana dels anys trenta. És autor de més de mig miler de cartells per a la productora valenciana de CIFESA, entre els quals anotem *La hermana San Sulpicio*.

Rafael Raga Montesinos (València, 1910-1985). Cartellista i grafista, alumne de Josep Renau en l'Acadèmia de Sant Carles. Durant la guerra civil realitzà cartells per a l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes. Represaliat, durant la dictadura tingué problemes amb la censura amb alguns cartells. Per a Benito Perojo va il·lustrar *Un caballero andaluz*.

77. Cartell de la pel·lícula *El tren expreso* de Josep Renau. 1954
78. Cartell de la pel·lícula *Locura de amor* de Josep Renau. 1948

79. Cartell de la pel·lícula *Cabo de Hornos* de "Jano". 1955

80. Cartell de la pel·lícula *Monte de Piedad* de Josep Renau. 1951

81. Cartell de la pel·lícula *La gata* de Josep Soligó. 1956

Macari Gómez Quibus (Reus, 1926-Olesa de Montserrat, 2018), Cartellista conegut com a "Mac". Autor considerat com a molt harmònic, amb més de 4.000 creacions entre cartells, vídeos, guies... Creu de Sant Jordi en 2014. Il·lustrà els cartells de *Carmen la de Ronda* i *Ventolera*.

Josep Soligó Tena (Barcelona, 1910-1994). Pintor, dibuixant i cartellista. Estudià en l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Cartellista amb gran recorregut en la distribuïdora HispanoFoxfilms. Dissenyà cartells molt lluminosos. El llibre editat per Francisco Baena a la seua obra té un pròleg de Terenci Moix. Va il·lustrar el cartell per a *La gata*.

Francisco Fernández-Zarza Pérez, conegut com a "Jano" (Madrid, 1922-1992). Il·lustrador. Cartellista de revistes durant la República. Durant la dictadura patí presó. Treballà per a l'editorial Dolar fent portades de tebeos. Il·lustrà per a les distribuïdores cinematogràfiques: Hispamex, Filmayer, Mercurio Films i Procines. Va fer cartells per a *Cabo de Hornos*, *La venganza*, *Tres citas con el destino*, *El amor de los amores* i *Scheherazade*.

**JORGE
MISTRAL**

**VIDA,
CINEMA
I PASSIÓ**
FILMOGRAFIA

81 PEL·LÍCULES: 79 D'ACTOR I 2 EN UN PAPER DE CAMEO

1944

· *La llamada del mar* (Helios Films, Espanya), de José Gaspar, amb Maraly Aloy i Juan Montfort.

1945

· *Ángela es así* (P. A. Campa, Espanya), de Ramón Quadreny, amb Josita Hernán, F. Fernández de Cordoba.
· *La gitana y el rey* (Trébol Films, Espanya), de Manuel Bengoa, amb Antoñita Colomé i Joaquín Roa.

1946

· *Mar abierto* (Suevia Films, Espanya), de Ramón Torrado, amb Maruchi Fresno, José Mª Lado.
· *Misión blanca* (P. Jesús Rubiera, Espanya), de Juan de Orduña, amb Julio Peña i Manuel Luna.
· *Las inquietudes de Shanti Andía* (P. Joaquín Agustí, Espanya), d'Arturo Ruiz-Castillo, amb Josita Hernán i Manuel Luna.
· *El emigrado* (Suevia Films, Espanya), de Ramón Torrado, amb Myriam Day i Manolo Morán.
· *Héroes del 95* (E. C. Faro, Espanya), de Raúl Alonso, amb Alfredo Mayo i Mª Eugenia Rodríguez.

1947

· *La nao capitana* (Suevia Films, Espanya), de Florián Rey, amb Paola Bárbara i Manuel Luna.
· *La dama del armiño* (Suevia Films, Espanya), de Eusebio Fernández, amb Lina Yebros i Alicia Palacios.

1948

· *Botón de ancla* (Suevia Films, Espanya), Ramón Torrado, amb Fernando Fernán Gómez i Antonio Casal.
· *La manigua sin Dios* (Suevia Films, Espanya), d'Arturo Ruiz-Castillo, amb Nani Fernández i Antonio Casal.
· *Locura de amor* (Cifesa, Espanya), de Juan de Orduña, amb Aurora Bautista i Fernando Rey.
· *Pototo, Boliche y Compañía*, (Dayner Films, Espanya), de Ramón Barreiro, amb Manuel Fernández i Eduardo L. de Velasco.
· *Sabela de Cambados* (Suevia Films, Espanya), de Ramón Torrado, amb Amparo Rivelles i F. Fernández de Cordoba.

1949

· *Currito de la Cruz* (Cifesa Films, Espanya), de Luis Lucia, amb Pepín Martín Vázquez i Nati Mistral.

· *La duquesa de Benamejí* (Cifesa Films, Espanya), de Luis Lucia, amb Amparo Rivelles i Manuel Luna.
· *Neutralidad* (Valencia Films, Espanya), d'Eusebio Fernández Ardavin, amb Adriana Benetti i Jesús Tordesilla.

1950

· *Pequeñeces* (Cifesa Films, Espanya), de Juan de Orduña, amb Aurora Bautista i Sara Montiel.
· *Pobre corazón* (Producciones Calderón, Mèxic), de José Díaz Morales, amb Guillermina Grin i Tito Junco.
· *Deseada* (Producciones Sansón, Mèxic) de Roberto Gavaldón, amb Dolores del Río i Anabel Gutiérrez.

1951

· *Burlada* (Mèxic), de Fernando A. Rivero, amb Guillermina Grin i Lilia del Valle.
· *Peregrina* (Europa Films, Mèxic), de Chano Urueta, amb Joaquín Cordero i Lilia del Valle.
· *Amar fue su pecado* (Mèxic), de Rogelio Gonzalez, amb Elsa Aguirre i Alma Rosa Aguirre.
· *La trunca del aire* (Suevia Films, Espanya), de Ramón Torrado, amb Fernando Fernán Gómez i Antonio Casal.
· *Monte de Piedad* (Filmadora Internacional, Mèxic) de Carlos Véjar, amb Armando Calvo i Emilia Guiú.

1952

· *La noche es nuestra* (Producciones Calderón, Mèxic), de Fernando A. Rivero, amb Emilia Guiú i Ramón Gay.
· *El mar y tú* (Producciones Galindo Hermanos, Mèxic), d'Emilio Fernández, amb Columba Domínguez i Martha Roth.
· *Tres hombres en mi vida* (P. Olallo Rubio Jr., Mèxic) de Carlos Véjar, amb Marga López i Roberto Cañedo.
· *El derecho de nacer* (Producciones Galindo Hermanos, Mèxic), de Zacarías Gómez, amb Gloria Marín i Marta Roth.
· *La mentira* (Compañía Cinematográfica Mexicana, Mèxic), de Juan J. Ortega, amb Marga López i Andrea Palma.
· *La mujer que tú quieres* (Mèxic), d'Emilio Gómez Muriel, amb Irasema Dilian i Eduardo Noriega.
· *Apasionada* (Cinematográfica Filmex, Mèxic), d'Alfredo B. Crevenna, amb Leticia Palma i Miguel Torruco.
· *La hermana San Sulpicio* (Productor Benito Perojo, Espanya), de Luis Lucia, amb Carmen Sevilla i Julia Caba Alba.

· *Ahora soy rico* (aparició en cameo) (Cinematográfica Filmex, Mèxic), de Rogelio A. González, amb Pedro Infante i Marga López.

1953

· *La muerte es mi pareja* (Quiero vivir) (Rosas Films, Mèxic), d'Alberto Gout, amb Mercedes Barba i Julio Villareal.
· *Camelia* (Suevia Films, Espanya/Gregorio Walerstein, Mèxic), de Roberto Gavaldón, amb María Félix i Carlos Navarro.
· *Abismos de pasión* (Abelardo L. Rodríguez i Óscar Dancigers, Mèxic), de Luis Buñuel, amb Irasema Dilián i Lilia Prado.
· *El conde de Montecristo* (C. Calderón i Arg. Sono F, Mèxic/ Argentina), de León Klimovsky, amb Elina Colomer i Santiago Gómez.

1954

· *Orquídeas para mi esposa* (Cinematográfica Filmex, Mèxic), d'Alfredo B. Crevenna, amb Marga López i Ernesto Alfonso.
· *Un caballero andaluz* (P. Benito Perojo, Espanya), de Luis Lucia, amb Carmen Sevilla i Manuel Luna.
· *El caso de la mujer asesinadita* (Cinematográfica Filmex, Mèxic), de Tito Davison, amb Gloria Marín i Martha Roth.
· *El tren expreso* (Unión Films, Espanya), de León Klimovsky, amb Laura Hidalgo i Evangelina Elizondo.
· *Para siempre* (P. Óscar J. Brooks i Felipe Mier, Espanya/Mèxic), de Tito Davison, amb Rosario Granados i Mª Carmen Pardo.
· *Tres citas con el destino* (episodi) (Espanya/Mèxic/ Argentina), de Fernando de Fuentes, amb Antonio Vilar i Narciso Ibáñez.
· *Amor en cuatro tiempos* (Cinematográfica Filmex, Mèxic), de Luis Spota, amb Marga López i Silvia Pinal.

1955

· *Amor prohibido* (Argentina Sono Film, Argentina), de Luis César Amadori, amb Zully Moreno i Susana Campos.
· *Cabo de Hornos* (Atenea, P. Óscar J. Brooks i Felipe Mier, Espanya/Mèxic), de Tito Davison, amb Silvia Pinal i Rafael Bardem.
· *Más fuerte que el amor* (Filmadora Cubana i C. C. Mexicana, Cuba /Mèxic, de Tulio Demicheli, amb Miroslava i Lupe Suárez.

· *La legión del silencio* (Yago Films, Espanya), de José Antonio Nieves Conde/J. M. Forqué, amb Nani Fernández i Rubén Rojo.

1956

· *La gata* (Nervión Films, Espanya/França), de Margarita Alexandre i Rafael Torrecilla, amb Aurora Bautista i José Nieto.
· *Expreso de Andalucía* (P.C.Teide, Films Fortunia, Espanya/Itàlia), de Francisco Rovira-Beleta, amb Marisa de Leza i Mara. Berni.
· *La gran mentira* (cameo) (Aspa Films, Espanya), de Rafael Gil, amb Francisco Rabal i Madeleine Fischer.

1957

· *Esclavas de Cartago* (P. Gregorio Walerstein, Espanya/Itàlia/Mèxic) de Guido Brignone, amb Rubén Rojo i Ana Luisa Peluffo.
· *La sirena y el delfín* (Boy on a Dolphin) (20 th. Century Fox (USA), de Jean Negulesco, amb Sophia Loren i Alan Ladd.
· *La venganza* (Cesáreo González i Manuel J. Goyanes /Espanya), de Juan Antonio Bardem, amb Carmen Sevilla i Raf Vallone.

1958

· *È arrivata la parigina* (Cinétel i Era Cinematografica, Itàlia/França), de Camillo Mastrocinque, amb Magali Noel i Titina de Filippo.
· *Sirenas en sociedad* (Racconti d'estate) (Itàlia/França), de Gianni Franciolini, amb Marcello Mastroianni i Alberto Sordi.
· *La spada e la croce* (Liber Films, Itàlia), de Carlo Ludovico Bragaglia, amb Yvonne de Carlo i Rossana Podesta.

1959

· *Carmen la de Ronda* (P. Benito Perojo, Espanya), de Tulio Demicheli, amb Sara Montiel i Maurice Ronet.
· *Esposa o amante* (Creo en ti) (P. Brooks i F. Mier, Mèxic/Argentina), d'A. Corona Blake, amb Libertad Lamarque i Julia Sandoval.

1960

· *La hermana blanca* (Producciones Mier, Mèxic) de Tito Davison, amb Yolanda Valera i Prudencia Grifell.
· *La chamaca* (Cinematográfica Filmex, Mèxic), de Miguel Morayta, amb Kitty de Hoyos i Adalberto Martínez (Resortes).

· *Juana Gallo* (Producciones Zacarías, Mèxic) de Miguel Zacarías, amb María Félix i Luis Aguilar.

1961

· *Tres Romeos y una Julieta* (Cinematográfica Calderón Mèxic), de Chano Urueta, amb Antonio Badú i Elvira Quintana.
· *El amor de los amores* (P. Gregorio Walerstein, Espanya/Mèxic) de Juan de Orduña, amb Emma Penella i Arturo de Córdoba.
· *Ventolera* (P. Cesáreo González, Espanya), de Luis Marquina, amb Paquita Rico i Ismael Merlo.
· *Historia de una noche* (Suevia Films, Espanya), de Luis Saslavsky, amb Paquita Rico i Adolfo Marsillach.
· *Pecado* (P. Manuel Zeceña, Mèxic), d'Alfonso Corona Blake, amb Teresa Velázquez i Jorge Mondragón.

1962

· *Bajo un mismo rostro* (Sono Film i C. Filmex, Argentina/Mèxic), de Daniel Tinayre, amb Mirtha Legrand i Mecha Ortiz.
· *Scheherazade* (P. Michel Safra i Serge Silberman, Espanya/França/Itàlia) de Pierre Gaspar-Huit, amb Anna Karina i Gérard Barry.

1964

· *Los pistoleros de Casa Grande* (P. Lester Welch, Espanya/USA) de Roy Rowlands, amb Alex Nicol i Dick Bentley.
· *La fiebre del deseo* (Panamerican Film, Mèxic/Puerto Rico) de Jorge Mistral, amb Marta Romero i Kitty de Hoyos.
· *La piel desnuda* (Panamerican Film, Mèxic/Puerto Rico) de Jorge Mistral, amb Libertad Leblanc i Mona Martí.

1968

· *Crimen sin olvido* (Proinca, Argentina/Bolivia), de Jorge Mistral, amb Graciela Dufau i Héctor Méndez.

1969

· *Los debutantes en el amor* (P. Emilio Spiz, Argentina) de Leo Fleider, amb Enzo Viena i Amalia Bence.

1971

· *Las puertas del paraíso* (Cinematográfica Marte, Mèxic), de Salomón Laiter, amb Jacqueline Andere, Jorge Luke.

· *La justicia tiene doce años*, (P. Gregorio Walerstein, Mèxic), de Julián Pastor, amb Joaquín Cordero i Irán Eory.

· *El ardiente deseo* (Cine Visión i Radeant Films, Mèxic), de Raúl de Anda, amb Rodolfo de Anda i Christa Linder.

· *Los corrompidos* (Mèxic), d'Emilio Gómez Muriel, amb Julio Alemán i René Cardona.

· *Diamantes, oro y amor* (Mèxic), de Juan Manuel Torres, amb Julio Alemán i Hilda Aguirre

82. Fotograma de la pel·lícula *Cabo de Hornos*. 1955

**JORGE
MISTRAL**

**VIDA,
CINEMA
I PASSIÓ**

ANNEX OBJECTES

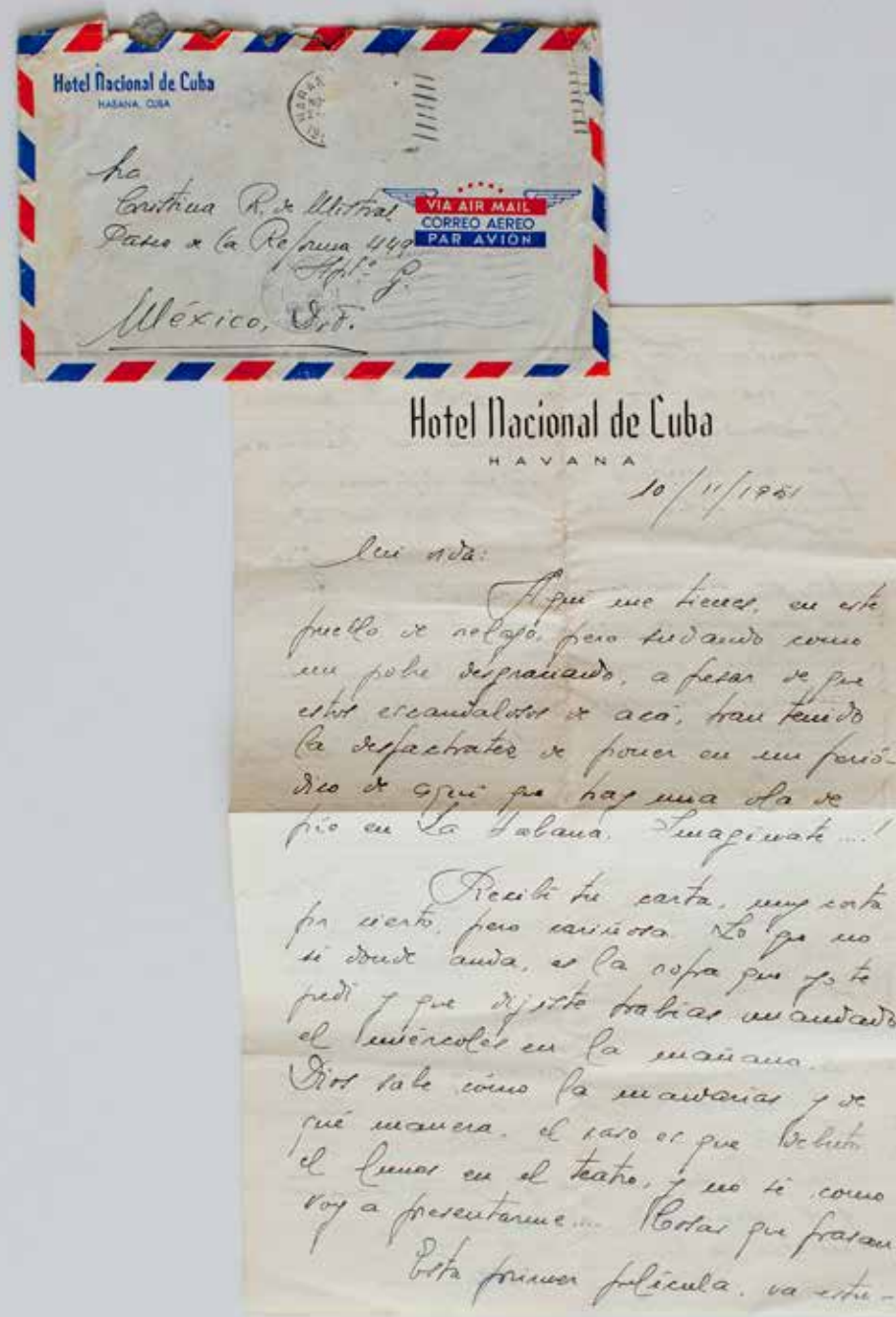

83. Cadira de director, en fusta de castany i lona. Claqueta, Ohio. 1985. Megàfon en xapa de llautó. Itàlia. Ca. 1940-1950
84. Focus d'il·luminació per a estudi cinematogràfic amb tripode telescòpic, Mole Richardson. Califòrnia, USA, año 1933

85. Carta personal de Jorge Mistral a Mª Cristina Ruiz (Gènova)
86. Ploma estilogràfica, marca Montblanc, de Jorge Mistral
87. Carta de Jorge Mistral, des de Cuba, a Mª Cristina Ruiz, 10-11-1951

88. Càmera de cine 16mm. Paillard Bolex.H16 Reflex-amb tres objectius.1950

89. Bobinadora manual de ferro. 1940-1950

90. Bobina de ferro per a projectors de 35mm. 2000 m. Cinema Victoria de Pontevedra. Anys 50-60.

91. Bobina d'alumini de 35mm. Capacidad 1800 m. Anys 80-90. València

92. Bobina amb 2 rotllos de la pel·lícula Deseada. B /N. 16mm. 1950

93. Projector de 16 mm, Revere-48. Xicago, USA, 1950
 94. Projector de 8mm. Emel Mod. Miami (França) Any 1950
 95. Cartells 'Anfiteatro' i 'Platea', cinema Princesa de Barcelona, en bronze. Any 1940
 96. Butaca de sala de teatre i cinema, en fusta noble. Numerada amb placa de porcellana. Girona, 1930-1940

Maria Cristina Llosas Ruiz (Mèxic).
Ana Cristina Llosas Ruiz (Mèxic).
Francis López (Aldaia).
Francesc Martínez Sanchis (Albal).

ARXIU

Arxiu personal de Juanma Cobo (Aldaia).
Arxiu personal de la família Llosas Ruiz (Mèxic).
Arxiu personal d'Alfred Ramos (Picanya).

HEMEROTECA

Revistes: *Caimán*, *Cámara*, *Cine Mundo*, *Dirigido*, *Espectáculo*, *Film Ideal*, *Fotogramas*, *Nuestro Cine*, *Primer Plano*, *Radiocinema*, *Saó*, *Triunfo*.
BIM L'informatiu.

BIBLIOGRAFIA

AGRAMUNT, Francisco (2001) *Los carteles de CIFESA de José Peris Aragón*, Fundació Municipal de cine, València.

BAENA, Francisco (2000) *Soligó, más allá del technicolor*, Baena Editor, Palma.

BARDEM, Juan Antonio (1957) *Guión original de La venganza*. — (2002) *Y todavía sigue*, *Memorias de un hombre de cine*. Ediciones B, Barcelona.

BORAU, José Luis (Dir.) (1998) *Diccionario del cine español*, Alianza Editorial. Madrid.

BRIHUEGA, Jaime (Com.) (2008) *Josep Renau (107-1982): Compromís i política*, Universitat de València, València.

BUÑUEL, Luis (1997) *Mi último suspiro*, Tribuna de Plaza & Janés, Barcelona.

CEBOLLADA, Pascual i RUBIO, Luis (1996) *Enciclopedia del cine español. Cronología*, Ed. Serval, Barcelona.

CHITI, Roberto i POPPI, Roberto (1991) *Dizionario del cinema italiano. 1945 a 1959*, Gremese Editore, Roma.

COUSELO, Jorge Miguel (dir.) (1984) *Historia del cine argentino*, Centro Editor de América latina (CEAL), Buenos Aires.

CRESPÓ, Claudio (2003) *Jorge Mistral: El primer galán de habla hispana*, Fundación Municipal de Cine-Mostra de Valencia-Ayuntamiento, Valencia.

FANÉS, Félix (1989) *El cas CIFESA: vint anys de cine espanyol*, Filmoteca de la GV, València.

GARCÍA RIERA, Emilio (1996) *Historia documental del*

cine mexicano, Universidad de Guadalajara, Mèxic.

GUARNER, José Luis (1969) *Enciclopedia ilustrada del cine* (3 toms), Editorial Labor, Barcelona.

GUBERN, Román (2001) *Historia del cine*, Editorial Lumen, Barcelona.

LAHOZ, Juan Ignacio (Dir.) (1991) *Historia del cine valenciano*, Levante-EMV, València.

MANRUPE, Raúl i PORTELA, María Alejandra (2001), *Un diccionario de films argentinos (1930-1995)*, Editorial Corregidor, Buenos Aires.

MARTÍNEZ TORRES, Augusto (1999) *Diccionario Espasa del cine español*, Espasa Calpe, Madrid.

ORDUÑA, Juan de (1950) *Guión técnico de Pequeñeces*.

RAMOS, Alfred (2000) *Buñuel en la memòria*, revista *Saó*, Núm. 237, València. — (2001) *Dos tardans homenatges: Carles Mira i Peris Aragón*, Núm. 256, revista *Saó*, València. — (2002) *Bardem*, revista *Saó*, Núm. 267, València. — (2007) *Josep Renau i el cartell cinematogràfic*, revista *Saó*, Núm. 322, València.

TRELLES, Luis (2000) *Ante el lente extranjero: Puerto Rico visto por cineastas de afuera*, Universidad de Puerto Rico. San Juan (Puerto Rico).

VIVAS, Fernando (2017) *En vivo y en directo, una historia de la televisión peruana*, Universidad de Lima, Lima.

WEBS

<https://www.facebook.com/JorgeMistralOfficialWebsite/>

<http://diccionarioaudiovisualvalenciano.com/wp-content/uploads/2018/08/jorge-mistral.pdf>

https://es.wikipedia.org/wiki/Jorge_Mistral

<http://dbe.rah.es/biografias/12867/modesto-llosas-rosell>

Jorge Mistral

